

IRÁNYTÚ RÖVID ELEMZÉS

A TÁRSADALOMSZERVEZÉS ELTÉRŐ ÚTJAI

Legutóbbi írásomban¹ Európa identitásválságával, a kulturális, társadalom-szervezési pályát tekintve egymástól egyre távolodó „két Európával” foglalkoztam. Ez alkalommal ezt a gondolatmenetet folytatom.

Elmondható, hogy az eltérő nemzetfelfogásokhoz, kultúrakoncepciókhoz más-más társadalom-felfogás és társadalomszervezési elvek is társulnak. Ez azonban nemcsak a társadalom-, illetve nemzetfejlődési pálya függvénye, de – mivel a társadalomszervezés sosem értéksemleges – ideológiai jegyeket is magán visel. Ilyen ideológiai jegyek például a társadalmi konvenciókhoz, illetve a progresszióhoz való viszony, vagy az organikus társadalomfejlődés elvének követése. Ekképp a társadalomszervezésnek létezik egy ún. racionális („társadalommérnöki”) és egy tradicionális (vagyis a szokásokon, hagyományokon alapuló) módja. Az értékdimenzió túl a szociológiai, szociokulturális dimenzió sem kerülhető meg, hiszen a tervezésnek szükségképpen találkoznia kell a társadalmi realitásokkal, máskülönben társadalomszervezésről nem, legfeljebb társadalomszervezési koncepciókról vagy narratívákról beszélhetünk. Amikor kulturális, társadalomszervezési törésvonalokról beszélünk európai szinten (a jelenlegi európai politikai viták kontextusában leginkább „Nyugat” és „Kelet” között), akkor elsősorban ennek az ún. racionális (liberális) felfogásnak és a hagyományelvű (konzervatív) felfogásnak az ütközéséről szólnunk. Azonban fel kell hívnunk a figyelmet egy jelentős ellentmondásra, disszonanciára is. Míg az EU keleti tagállamai a társadalomszervezéssel összefüggő kérdésekben gyakran hivatkoznak a történelmi tradíciókra, aközben ezeket a társadalmakat – történelmi okokból – talán a legkevésbé jellemezhetjük szerves társadalomfejlődési pályával. A másik oldalon viszont amíg a liberális („racionalista”) társadalomszervezés előszeretettel hivatkozik – célként és öngazolásként – a társadalmi kohézióra és integrációra, addig társadalomfilozófiája és közjófelfogása alapvetően individualisztikus, politikai döntéseiben gyakran nélkülözi a komunitárius (közösségelvű) perspektívát, s a liberális „kánon” részévé tett multikulturalizmus szociológiai tanulmányok szerint is alkalmatlannak bizonyult a társadalmi integráció határfokának javítására. (Sőt, deklarálta, hogy teljes társadalmi integrációra – ami nem azonos az asszimilációval – nem is törekszik, helyette megelégszik a *funkcionális integrációval*.²) A liberális társadalom- és

¹ Európa identitásválságban - Két Európa, két nemzetfelfogás:

<http://iranytuintezet.hu/elemezsek-kutatasok/mind/4-europa-identitasvalsagban---ket-europa-ket-nemzetfelfogas/>

² Funkcionális társadalmi integráció alatt az alábbi minimum-követelményeket értem: törvények betartása, jó nyelvtudás, önfenntartó képesség.

politikaformáló felfogással szemben ráadásul gyakran felmerül az elitizmus vádja (a liberálisok részéről pedig az anti-establishment erővel szemben a populizmusé), ami a belpolitikában a „liberalizmus” és a „demokrácia” politikai eszméje közé éket ver (noha a nyugati liberális demokráciákban axióma, hogy a két fogalom nem választható külön egymástól). Ez az ellentét részben átértelmezve az európai szintéren is megjelenik (különösen a föderalista-szuverenista vitában³). Amíg egy polgári (legalábbis polgárosodott) társadalomban a liberális társadalomszemlélet individualizmusa találkozik az egyén önérdekkövető, önérdek-érvényesítő, önszerveződő, öngondoskodó és egyéni felelősségét felvállaló magatartásával, gazdasági autonómiájával, addig egy posztszocialista társadalom tudatstruktúrájában csak az önérdekkövetés és az önérdek-érvényesítés adott (ha ugyan felül nem írja ezt is a társadalmi infantilizmus vagy a közéleti apátia). A posztszocialista – kiváltképp a „gulyáskommunizmus” tanult és részben tudatilag „átörökített” attitűdjei iránt fogékony – társadalmi körülmények között az individualista társadalom-felfogás és társadalomszervezés nem a polgári társadalom alapjait rakta le, sokkal inkább hozzájárult a társadalom atomizáltságának fenntartásához.⁴

A társadalomszervezés nem függetleníthető a regnáló politikai erők társadalom- és hatalomfelfogásától (a kormányzati döntéshozatal metodikájától és a civil társadalom bevonásának mértékétől), átfogó ágazati politikai programjaitól (a tényleges kormányzati cselekvéstől és annak spektrumától), a társadalomfejlődési pályától (ami a jog nyelvén a történeti alkotmányban és az alkotmányos identitásban jelenik meg leginkább), az kulturális alrendszer működésétől, vagy épp az oktatás és szocializáció intézményes (és nem intézményes) kereteitől.

A társadalmi integráció hatásfokának mérése, számszerűsítése különböző indikátorokkal a mai napig problematikus.⁵ Ezt nemcsak a módszertan teszi nehézkesé, valamint a problémakör szerteágazó volta, hanem a definíciós nehézségek is. A társadalmi integráció eltérő módozatai, célja, mérhetőségének nehézsége, vizsgált időtávja, valamint az adott országban uralkodó társadalom-felfogás, társadalomszervezési doktrína és más-más történeti tapasztalatok eleve

³ Ennek egyik emblemikusnak mondható megnyilvánulása volt, amikor Jean Asselborn luxemburgi külügyminiszter (a magyarországi kvótanépszavazás kontextusában, de áttételesen a Brexit-re is vonatkoztathatóan) 2016 májusában kijelentette, hogy „az Európai Unió „meghal”, ha uniós kérdéseket népszavazással döntenek el”.

⁴ Más kérdés, hogy a polgárság gazdasági autonómiája, a „középosztály”, vagy a szűkebb értelemben vett „jövedelmi közép” szélesítése, stabilizálása tekintetében sem sikerült komoly sikereket elérni, sőt – miként a Társadalmi Riport 2016 kiadványa is rámutat, a rendszerváltás óta éppen ellentétes irányú trend tapasztalható.

⁵ Ennek ellenére születtek mérőszámok az integrációs folyamatok előrehaladásának leírására – ilyen például a MIPEX (Migrant Integration Policy Index), amely 8 közpolitikai területen, 167 indikátor mentén határoz meg pontszámokat az összehasonlításhoz –, ugyanakkor ezek módszertani szempontból nem élveznek szakmai konszenzust, ráadásul az egyes területek eltérő hangsúllyal jelennek meg az egyes államokban, ami megint csak rontja az összevethetőséget. A MIPEX módszertanáról bővebben: <http://www.mipex.eu/methodology>

problematikussá teszik a komparatív elemzéseket. Ráadásul – mivel egy politikailag szenzitív témáról beszélünk – az uralkodó ideológia (a liberális demokrácia mainstream álláspontja) – is nehezíti a korrekt problémafeltárást, objektív helyzetértékelést. (Ugyanakkor az integráció hatásosságát, előrehaladását mérni, szemléltetni hivatott indikátorok igényének megfogalmazása annyiban mindenképp előrelépést jelent, hogy előtérbe kerülhet az eredmény-orientáltági szemlélet.) A multikulturalizmus politikai-társadalomszervezési programmá emelése, normaadó tartalommal tétel a társadalmi integráció célrendszerét is nagyban befolyásolja. Az asszimiláció és az uralkodó normákhoz való feltétlen alkalmazkodás, mint célok diszkreditálódtak, s helyükre – mint arról már szóltunk – a funkcionális társadalmi integráció igénye lépett (szerencsés esetben integrációs programokkal kiegészülve). Maga az integrációs folyamat több dimenzióban is vizsgálható: ösztársadalmi szinten, mikrotársadalmi szinten (mikrotársadalmi csoportok tudatstruktúrájának viszonya az ösztársadalmi normatív tartalmakhoz és intézményekhez, társadalmi interakciók köre, dinamikája), illetve kifejezetten egyes társadalmi alrendszerek irányából közelítve. Ami a közvélemény előtt a leghangsúlyosabban jelenik meg, az a társadalmi együttélés problémaköre, illetve az integráció társadalompolitikai dimenziója, esetleg – a terrorfenyegetettség és bizonyos csoportok radikalizálódása okán – a biztonság kérdése. Ami az egyes EU-tagállamokat illeti, nem találkozunk egységes gyakorlattal, s ha az Európai Unió „hivatalos” álláspontját vizsgáljuk a társadalmi integráció megközelítéseinek, cselekvési területeinek vonatkozásában, akkor mindenekelőtt muszáj megemlítenünk, hogy az integrációs folyamatot az Európai Bizottság – sokat sejtetően – egy kétirányú folyamatként írja le: „*a beilleszkedés a bevándorlók és a tagállamok állampolgárai egymáshoz való alkalmazkodásának dinamikus, kétirányú folyamata*”.⁶ Az integráció szempontjából fontos célként határozza meg az EU alapvető értékeinek⁷ tiszteletét, a munkaerő-piaci integrációt, a befogadók és befogadottak közötti társadalmi interakciók magasabb fokát, a befogadó társadalom nyelvének, történelmének, intézményeinek ismeretét (pontosabban a megismerés lehetőségét oktatással és a hozzáférés biztosításával). Ezzel párhuzamosan – itt válik hangsúlyossá az imént idézett mondat „kétirányú” kitétele – a befogadás másik („befogadói”) oldalán előírja a toleranciát és elfogadást, az integrációhoz való segítségnyújtást, a megkülönböztetés-mentességet, a kultúrák közötti

⁶ A Tanács által 2004-ben elfogadott tizenegy közös alapelv, valamint az Európai Bizottság által 2005-ben kiadott közös integrációs program egyaránt így írja le az integrációt.

⁷ Ezeket az alapvető értékeket az Európai Unióról szóló szerződés (EUSz.) 2. cikke tételiesen fel is sorolja: „Az Unió az emberi méltóság tiszteletben tartása, a szabadság, a demokrácia, az egyenlőség, a jogállamiság, valamint az emberi jogok – ideértve a kisebbségekhez tartozó személyek jogait – tiszteletben tartásának értékein alapul. Ezek az értékek közösek a tagállamokban, a pluralizmus, a megkülönböztetés tilalma, a tolerancia, az igazságosság, a szolidaritás, valamint a nők és a férfiak közötti egyenlőség társadalmában.” Ezen értékeknek a joggyakorlatba való átültetése, illetve jogértelmezése körül a mai napig viták vannak (lásd: magyar és lengyel „demokráciaviták”).

párbeszéd erősítésének igényét⁸, illetve a politikaalkotó számára az integrációs szempontrendszer célparaméterként való összekapcsolását az egyes szakpolitikai programokkal („mainstreaming” integrációs politika⁹).

A személyközi (interperszonális), az egyes társadalmi közösségek (különösen a bevándorló közösségek és a többségi társadalom) közötti kapcsolatok elemzésén túl fontos, hogy feltérképezzük a bevándorlók viszonyát, kapcsolatrendszerük tartalmát és dinamikáját a befogadó állam különböző szintű intézményeihez – s nemcsak a legalitás perspektívájából, normatív szempontok szerint, hanem egyúttal attitűdvizsgálatokat is elvégezve, a közösségi intézmények iránti bizalmat is felmérve. Fontos megjegyezni, hogy különböző történeti tapasztalatokkal, eltérő kulturális és társadalomszervezési mintázattal rendelkező, az állami szerepvállalás eltérő mértékét preferáló, a társadalom rétegződésének és a társadalmi mobilitásnak más-más képletét felmutató, különböző szokású, kulturális háttérrel rendelkező bevándorló közösségeket befogadó országokban nem alkalmazható egyféle integrációs stratégia, ehelyett adaptív integrációs stratégiákra van szükség.

A társadalmi együttélés során gyakran élesen kirajzolódó kulturális különbségek (adott esetben zárt kulturális minták) és a társadalmi kohézió megbomlásának veszélye – ami nem függetleníthető a gazdasági nehézségektől sem – egyaránt felértékelik az identitáspolitika és az integrációs politikák szerepét. Továbbra is nyitott kérdés, hogy az integrációs erőfeszítések mennyiben teszik szükségessé az intézményi változásokat – akár új intézmények felállítását, akár a meglévő intézmények új tartalommal való feltöltését.

⁸ Ennek egyik fontos eleme a bevándorlókról és azok kultúrájáról való iskolai oktatás.

⁹ A jelentős bevándorló háttérű kisebbséggel rendelkező országok kormányzatai egyre nagyobb mértékben fordulnak az ún. mainstreaming megközelítés irányába – a hagyományos bevándorlási integrációs politikák elégtelensége okán –, aminek lényege, hogy a bevándorló háttérrel rendelkezők integrációját ‘social programming’ segítségével, illetve a többségi társadalmat is megcélzó közpolitikai eszközökkel kívánják előmozdítani.

